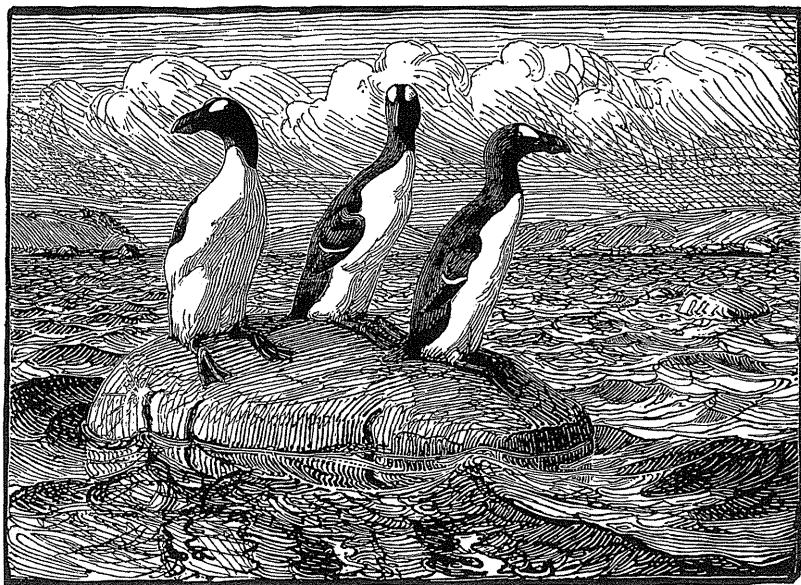

Gejrfuglen

Et 150 års minde

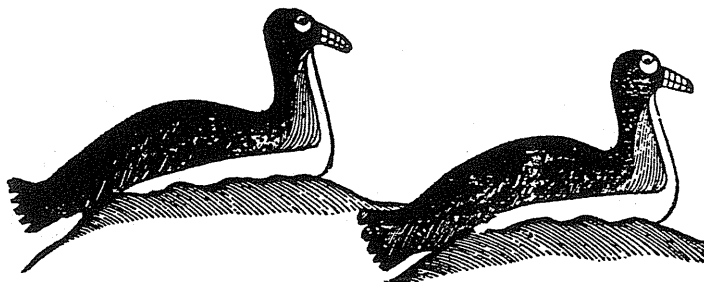
PETER LYNGS

En junidag i 1844 kravlede tre mænd i land på et stinkende og fedtet skær ud for Islands kyst for at jage Gejrfugle. Få minutter senere kunne de gøres deres udbytte op. Det var beskedent, kun to blev det til.

Mændene roede bort fra skæret. De vidste ikke, at det var de sidste Gejrfugle i verden, de havde vredet halsen om på. For dem var de to kadavere, der lå i bunden af båden, knap den farefulde tur værd. For Gejrfuglen var det endestationen, afslutningen på årtusinders udvikling.

Nu, 150 år efter, er den flyveløse Gejrfugl næsten blevet en myte, et væsen fra en anden tid. Men menneskets hukommelse er kort, og Gejrfuglens historie fortjener at genfortælles fra tid til anden. Ikke mindst fordi den grådighed og tankeløshed, der var drivkraften bag Gejrfuglens udryddelse, stadig trives alt for godt.

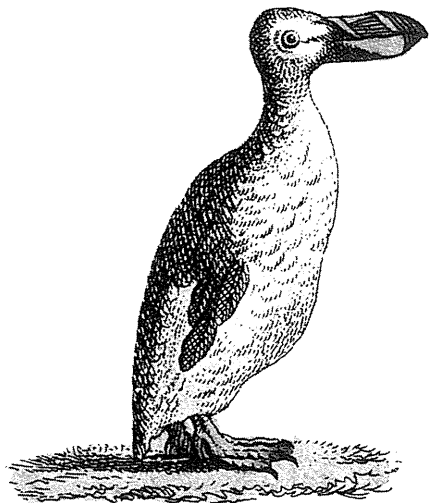
Illustration fra The English Pilot^{6,7} 1767.

Note, These Fowls never fly, for their Wings are very short, most like the Fins of a Fish, having nothing upon them but a sort of Down and short Feathers.

Gejrfuglen er død

Desværre ved man ikke ret meget om Gejrfuglen. Nok er der de sidste to hundrede år skrevet meget om Gejrfuglen, men hovedparten af værkerne handler især om dens ligfærd. Skønt mennesket hærgede Gejrfuglens kolonier i århundreder, efterlod man aldrig en beskrivelse af dens liv og ynglebiologi. Kun ganske enkelte forfattere så Gejrfuglen i live, og de historier, som findes om dens liv er baseret på nogle få, meget gamle beretninger, der ikke altid er lige vederhæftige. Som Montevecchi & Tuck¹ skrev i 1987: *Second hand information, speculation, and exaggeration are rampant in historical accounts ... and (they) also vary greatly in reliability, uniformity, and precision.*

Illustration i en tysk børnebog fra 1830.

De følgende citater er groft sagt de eneste, der fortæller os noget om Gejrfuglens adfærd og sindelag:

Den kunde sluge en hel Sild på én gang og undertiden tre efter hinanden, inden den fik Kroen fyldt. Fjerene paa Ryggen vare saa bløde og glatte som sort Silke, Bugen var skinnende hvid. Oven over Øjnene havde den en rund Plet af Størrelse som en Daler, saa man turde sværge paa, at den havde Brillen. (Ole Worm 1655; om sin tamme Gejrfugl)^{2,3}

It stands stately, its whole body erected; its wings short, flies not at all ... (Martin 1753)^{4,5}

... but none (birds) are to be minded so much as the Pengwin, for these never go without the Bank as the others do, for they are always on it, or within it, several of them together, sometimes more, sometimes less, but never less than 2 together ... (The English Pilot 1767)^{6,7}

Dens skrig er undertiden grovt skjeldende og hæst, undertiden pibende. Den bider stærkt om sig, naar den ser sig fanget. Naar disse Fugle ere nylig komne under Landet, ere nogle af dem, maaske de unge, meget dumme og tamme, men andre, maaske de ældre, ej gode at indhente. (Fabricius 1780)^{8,9}

Mr Bullock had the pleasure of chasing (the male Great Auk) for several hours in a six-oared boat, but without beeing able to kill him, for though he frequently got near him, so expert was the bird in its natural element that it appeared impossible to shoot him. The rapidity with which he pursued his course under water was almost incredible. (Newton 1865)¹⁰

... it performed the motions of diving and swimming under water with a rapidity that set all pursuit from a boat at defiance ... A few white feathers were at this time making their appearance on the sides of its neck and throat, which increased considerably during the following week, and left no doubt that, like its congeners, the blackness of the throat-feathers of summer is exchanged for white during the winter season. (Fleming 1824)¹¹

In winter, the brownish-black of the throat and fore-neck is replaced by white ... When fed, in confinement, it holds up its head, expressing its anxiety by shaking the head and neck and uttering a gurgling noise. It dives and swims under water ... with incredible swiftness. (Fleming 1828)¹²

Mr Henry Hawell ... hooked a Great Auk on the banks of Newfoundland, in extremely boisterous weather. On being hauled on board, it was left at liberty on the deck. It walked very awkwardly, often tumbling over, bit every one within reach of its powerful bill, and refused food of all kinds. After continuing several days on board, it was restored to its proper element. (Audubon 1856)¹³

The head, throat, sides, and hind part of the neck, and all upperparts, black; the throat and sides of the neck tinged with chocolate-brown... (Macgillivray 1852)¹⁴

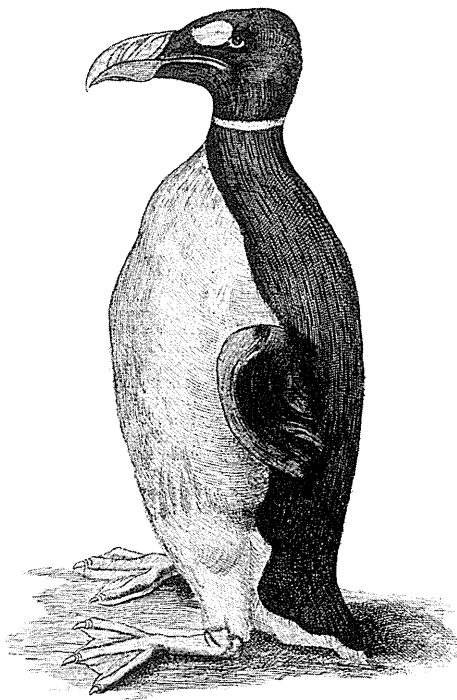
We were told by many people that they swam with their heads much lifted up, but their necks drawn in; they never tried to flap along the water, but dived as soon as alarmed. On the rocks they sat more upright than either Guillemots or Razor-Bills, and their station was further removed from the sea. They were easily frightened by noise, but not by what they saw. They sometimes utter a few low croaks. They have never been known to defend their eggs, but would bite fiercely if they had the chance when caught. They would run with little, short steps, and go straight like a man. One has been known to drop down two fathoms off the rock into the water. Finally, I may add that the colour of the inside of their mouths is said to be yellow, as in allied species ... The Garefowls showed not the slightest disposition to repel the invaders, but immediately ran along under the high cliff, their heads erect; their little wings somewhat extended. They uttered no cry of alarm, and moved, with their short steps, about as quickly as a man could walk. (Newton 1861)¹⁵

This Auk stood very erect, was a very stately-looking bird, and had a habit of frequently shaking its head in a peculiar manner, more especially when any particular favourite food was presented to it. (Yarrell 1885, om en Gejrfugl fanget ved Waterford Harbour, Irland, 1834)¹⁶

It swallowed the fish entire. It was rather fierce, and stood very erect. (Grieve 1885; om samme Gejrfugl fanget i Irland 1834)⁵

When they got close to the ledge many of the garefowls shuffled into the water and swam away ... (Feilden 1872)¹⁷

Tegning fra 1655 af Ole Worms Gejrfugl, som han havde levende i flere måneder. Den hvide ring om halsen er sandsynligvis et kunstprodukt fra tegnerens side.

Hvilken alkefugl. Sort og hvid, 80 cm lang, 5 kg tung; syv gange så tung som Alken, som formentlig er Gejrfuglens nærmeste slægtning. Næbbets form og den chokoladebrune strube i sommerdragten minder også om Alkens, og Gejrfuglen har tilsyneladende haft samme sindelag. Den har været en arrig satan, når den blev fanget, og har leveret nogle drabelige bid. Enhver, der er blevet bidt af en Alk, kan lege videre med tanken. Omvendt har Gejrfuglen sikkert også været lidt troskyldig og godtroende, når den ikke blev håndteret. Naumann¹⁸ skrev i 1903: *Zwar ängstlich und furchtsam, doch eigentlich nicht scheu*. Det har nok ikke været uden grund, at islændingene troede den var blind, når den var på land. Flere beretninger om slagteriet på dens ynglepladser omtaler, at det var nemt at fange den. Grieve⁵, der i 1885 udgav bogen *The Great Auk*, antyder at den ligefrem var dum. Men som andre fugle har Gejrfuglen hverken været dum eller klog. Dens adfærd har været et udtryk for en hensigtsmæssig tilpasning til det miljø den levede i – i det mindste indtil mennesket begyndte at jage den.

Både for Alk, Lomvie og Polarlomvie, de største nulevende alkefugle, er det typisk, at den vagthavende ynglefugl bliver ved afkommet, så længe den kan. Nogle gange kan man endog fange de vagthavende fugle med hånden, selv hos disse flyvende arter, der er blevet mishandlet af mennesket i århundreder. På Kippaku i Upernavik distrikt så jeg Kaj Kampp strække hånden ud og klappe en Polarlomvie, der sad med sin egen og naboens unge under sig. Er Polarlomvien dum? Nej, det er nærmere sådan, at de erfarne ynglefugle nødtigt opgiver deres afkom. Gejrfuglen har formentlig haft det på samme måde. På grund af sin størrelse har Gejrfuglen kun haft få naturlige fjender og har derfor ikke haft brug for at stikke af ved først givne lejlighed. Ofte har mennesket været i stand til at komme så tæt på, at man kunne afspærre fuglene deres vej mod havet. Og så har Gejrfuglen været prisgivet.

Som andre alkefugle har den været nysgerrig. Der findes flere beretninger om Gejrfugle, der har nærmet sig både, og nogle fortæller, at ungfuglene var mindre sky end de gamle. Andre beretter, at Gejrfugle blev meget tamme i fangenskab; den, der har haft en Alk i pleje, ved at de også bliver meget tamme. Som de øvrige store alkefugle var Gejrfuglen social, både på land og på havet.

Havet var Gejrfuglens element. Her var den eminent; en hurtig og effektiv dykker – på grund af dens enorme brystmuskler og de små vinger, som blev brugt som fremdriftsmiddel. Den har givet

kunnet dykke til betydelige dybder; den meget mindre Lomvie fanges undertiden i fiskegarn sat på 180 meters dybde. Gejrfuglen fløj under vandet, ganske som pingviner. I gamle dage kaldte sømænd ofte Gejrfuglen for *Pingvin*, og det var dette navn, der blev overført til Gejrfuglens økologiske sidestykker på den sydlige halvkugle, pingvinerne. Som Gould¹⁹ skrev i 1837: *In this noble species of auk we recognise a close approximation to the true Penguins*. Ligesom nogle pingvinarter var den gamle Gejrfugl sandsynligvis overvejende fiskeæder, og har formentlig skullet æde omkring 1 kg fisk dagligt. Man har beregnet, at Gejrfuglen kunne spise fisk, der vejede op til 150 g. Antagelig har torske- og sildefisk udgjort dens vigtigste føde. Fiskene blev slugt hele.

I historisk tid ynglede Gejrfuglen især ved Newfoundland og Island, men der fandtes også nogle små kolonier ved Storbritannien og Færøerne. Ud fra iagttagelser af Gejrfugle i 1800tallet (hvor fuglene ved Newfoundland var udryddet) ved vi, at fugle fra Island om efteråret svømmede op langs Grønlands vestkyst mod nord til Sisimiut, hvor de kunne ses i september-januar. Ligeledes ved vi at andre svømmede mod syd og nåede de Britiske Øer. Fugle fra de Britiske Øer og Færøerne svømmede antagelig mod øst og har nået Norge, Danmark, Sverige og andre lande langs Nordsøens kyster. Fuglene fra Newfoundland svømmede mod syd langs den amerikanske østkyst og kunne nå ned til Florida; måske svømmede nogle af dem også mod nord op til Grønland.

I forhistorisk tid havde Gejrfuglen en større udbredelse; der findes knoglefund fra en række europæiske lande, fra Norge til Gibraltar. I stenalderen havde vores forfædre Gejrfugl på menuen. Men allerede før år 1500 var Gejrfuglen trængt ud på nogle få isolerede skær ved Newfoundland og Island. Jagten fra urbefolkningens side spillede formentlig en rolle i dette; med sin størrelse må Gejrfuglen have været et kærkomment bytte, og dele af fuglen anvendtes endvidere til udsmykning. På Newfoundland fandt man i en 3-4000 år gammel grav 200 gejrfuglenæb, der måske var resterne af dekorationen på et fjertæppe eller en kappe. Ejeren har givet været en betydningsfuld person. Gejrfuglen havde f.eks. også stor betydning for Beothuk indianerne, der drog ud til Funk Island i små kanoer for at fange fuglene. Beothuk'erne selv blev forfulgt af europæerne, og som et udslag af skæbnens ironi uddøde de samtidig med Gejrfuglen ... men ... Tiden går. Tumultagtig larm fra Europa trænger sig på, og forstyrrer mig i opremsningen af Gejrfuglens kvaliteter.

12. oktober 1492

Gud være Lovet. To timer efter midnat affyrede Pinta bombarden – det aftalte tegn på land i sigte.²⁰

Terra Nova mod vest! Columbus' opdagelse af Amerika rygtedes hurtigt over hele Europa. Konger, handelshuse og sømænd spekulerede: ude mod vest måtte der ligge enorme rigdomme og hæder til de driftige. Og ikke nok med det. Genvejen til Indiens rigdomme måtte søges mod nordvest.

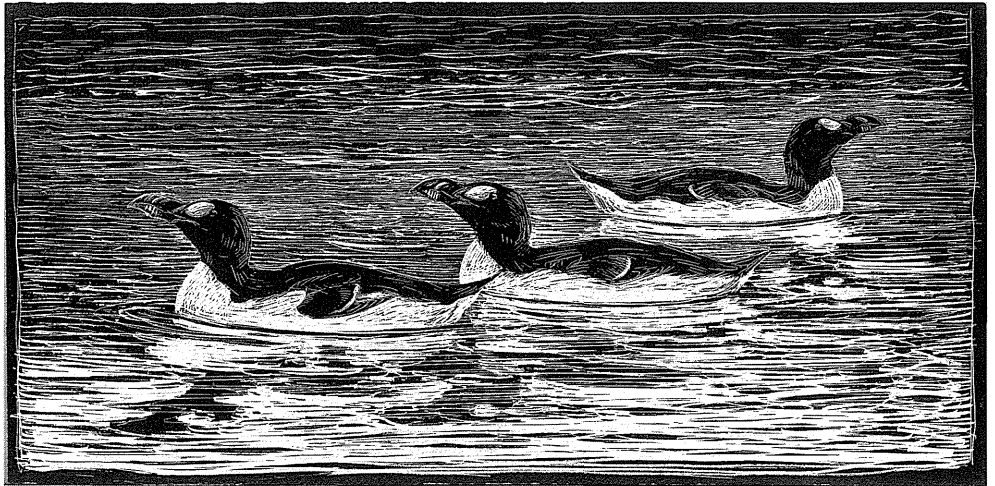
Selvfølgelig var det ikke nyt land. Eskimoer og indianere havde boet der i årtusinder, og vikingerne så landet flere hundrede år før Columbus. Europæernes "Terra Nova" var blot et udtryk for den frembusende arrogance og ignorance, der er typisk for folkeslag under fremmarch. I årene, der fulgte, skulle megen energi blive dirigeret mod vest.

1497

In the yeere of our Lord 1497 Iohn Cabot a Venetian, and his sonne Sebastian (with an English fleet set out from Bristol) discovered that land which no man before that time had attempted, on the 24 of Iune, about five of clocke early in the morning.²⁰

Cabot var officielt den første europæer, der nåede land mod nordvest. I 1497 sejlede han langs Newfoundland's kyst og berettede ved hjemkomsten om det nye land – og om masser af fisk, fugle og hvaler. I 1498 sendte Henry VII ham af sted igen med 5 skibe, der forsvandt med mus og mand. Det fik englænderne til at give op for en tid, men startskuddet havde lydt, og i de følgende år sendte den ene stat efter den anden skibe mod nordvest. Jagten på Nordvestpassagen, søvejen nord om Amerika og genvejen til Indiens fabelagtige rigdomme, fortsatte i flere hundrede år.

Det blev dog hurtigt klart, at Nordvestpassagen

skulle søges endnu længere mod nord. Newfoundland blev overladt til fiskere og hvalfangere. De kom til gengæld også myldrende. Fiskebankerne ved Newfoundland, The Grand Banks, var så rige, at torskene i bogstavelig forstand stod i kø for at blive halet op. I begyndelsen var det især portugiserne, der drog til The Grand Banks. Allerede i 1506 blev der i Portugal landet så meget fisk fra Newfoundland, at kongen lagde told på i et forsøg på at beskytte hjemmemarkedet. Men fortjenesten var stadig så stor, at enhver portugisisk skipper drømte om at kunne udruste skibe til fiskeriet i den nye verden. Antallet af fiskeskibe, der stod ud fra Oporto, Lisboa, Auiero og Viana, bound for The Grand Banks, steg år for år.

Gejrfuglenes koloni på Funk Island ud for Newfoundland ligger ikke upågtet hen ret længe endnu.

1520

Joa Alvares Fagundes, portugisisk skipper, opdager og navngiver en ø ud for Newfoundland. Øen får navnet Isla de pitigoen ... Pingvinøen, den ø, der senere bliver kaldt Funk Island.

Man ved egentlig ikke hvilken europæer, der først fandt Funk Island. Det kunne også være Cortereal, der i 1501 var på Newfoundland. Cortereals rejser er afmærket på et portugisisk kort tegnet i 1503 af Pedro Reinel, der viser øen Y.-dos-Aves på Funks omtrentlige position.

Funk Island, hin sagnomspundne ø, befinder sig ude i Atlanten, 60 km NNØ for Cape Freels, Bo-

navista Bay, Newfoundland. Navnet 'Funk' stammer sandsynligvis fra et gammelt engelsk udtryk for "stor-stinkende". Gejrfuglen har i historisk tid ynglet på 2-4 andre øer omkring Newfoundland, men Funk var den sværest tilgængelige og den ø, der har huset den største bestand nogensinde. Montevecchi & Tuck¹ beskriver Funk som *a powerful natural monument to the great auk's tragic demise*. Funk er en ganske lille stormomsust ø, 800 × 400 m, der kun rager 14 meter op over havets overflade – nogenlunde samme størrelse som vor hjemlige Christiansø. Nordvestkysten skråner jævnt ned mod havet, og det var sandsynligvis her Gejrfuglen gik i land. Det mest benyttede landgangssted for mennesker er The Bench, en smal hylde på den nordøstlige ende. Men kraftige dønninger vanskeliggør oftest landgang fra både. Hvor stor gejrfuglekolonien på Funk var, da Fagundes besøgte øen, vides ikke. Canadiske forskere^{1,21} mener, at Funk kan have huset op til 100.000 par Gejrfugle.

Forestil jer synet ... og lugten.

1527

*We entered into a good Haven, called St. John, where we found eleven saile of Normans and one of Brittainie, and two Portugal barkes, and all a fishing.*²²

Således berettede John Rut, en engelsk sømand, til Hakluyt om et besøg på Newfoundland i august 1527. Før 1534 var besøgene på Funk få, men Gejrfuglene var ikke glemte. I juni 1534 og igen i

1535 gik franskmændene Jacques Cartier i land på Funk. Støttet af den franske konge var Cartier på jagt efter Nordvestpassagen. I Cartiers beretning er Newfoundland et overflødhedshorn med enorme mængder af fisk og fugle, hvaler, sæler, bjørne og vilde indianere. Fra besøget på Funk lød det således:

1534

How we came to the Island of Birds, and of the great quantity of birds that there be.

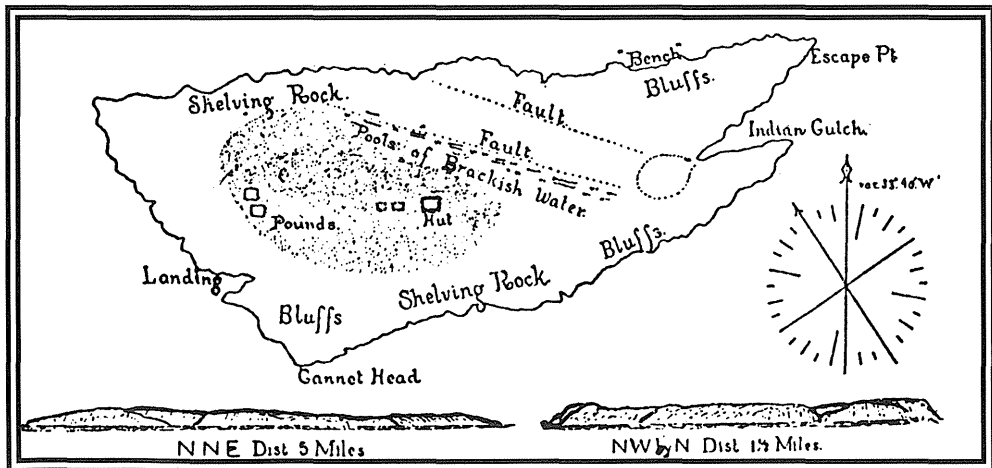
UPON the 21 of May the winde being in the West, we hoised saile, and sailed toward North and by East from the cape of Buona Vista until we came to the Island of Birds, which was environed about with a banke of ice, but broken and crackt: notwithstanding the sayd banke, our two boats went thither to take in some birds, whereof there is such plenty, that unlesse a man did see them, he would thinke it an incredible thing: for albeit the Island (which containeth about a league in circuit) be so full of them, that they seeme haue bene brought thither, and sowed for the nonce, yet are there an hundred folde as many houering about as within; some of which are as big as iayes, blacke and white, with beaks unto crows: they lie always upon the sea; they cannot flie very high, because their wings are so little, and no bigger than halfe ones hand, yet do they flie as swiftly as any birds of the aire leuell to the water; they are also exceeding fat; we named them Aporath. In less than halfe houre we filled two boats of them, as if they had

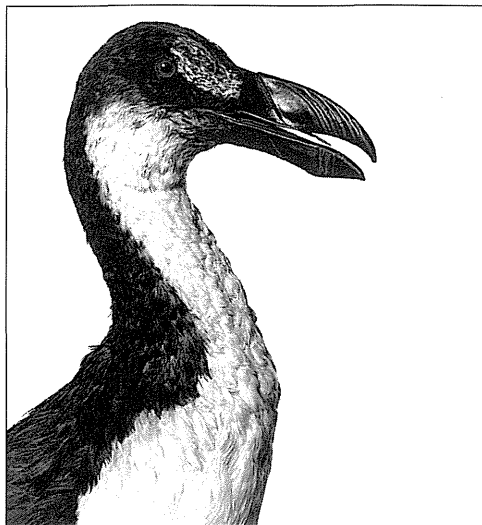
bene with stones: so that besides them which we did eat fresh, euery ship did powder and salt fiue or sixe barrels full of them.

BESIDES these, there is another kinde of birds which hover in the air, and over the sea, lesser than the others; and these doe all gather themselves together in the Island, and put themselves under the wings of other birds that are greater: these we named Godetz. There are also of another sort, but bigger and white, which bite even as dogs: those we named Margaulx. And albeit the sayd Island be 14 leagues from the maine land, notwithstanding beares come swimming thither to eat of the sayd birds: and our men found one there as great as any cow, and as white as any swan, who in their presence leapt to sea; and upon Whitsunday (following our voyage toward the land) we met her by the way, swimming toward land as swiftly as we could saile. So soone as we saw her, we pursued her with our boats, and by maine strength tooke her, whose flesh was as good to eat as the flesh of a calfe of two yeres olde ...²²

What a day in life ... Men Cartier selv har formentlig oplevet det hele fra skibsdækket og senere blandet tingene lidt sammen, da han skrev beretningen. Det er tydeligt, at Funk har været fuld af Gejrfugle, Lomvier og Suler. Beskrivelsen er klar: de fede Gejrfugle, der ikke kunne flyve, Lomvierne, der var mindre end de andre og svirrede rundt, og de store hvide, arrige Suler, der bed som hunde. Men alligevel lykkes det på forunderlig vis Cartier at blande Lomvierne sammen med Gejr-

Funk Island, tegnet af F. A. Lucas⁴⁰ i 1890.

fuglene (stor som en Allike og med næb som en Krage; det er klart nok en Lomvie og ikke en Gejrfugl).

Efter 1535 fandtes der næppe en transatlantisk skibsfører med respekt for sig selv, der ikke kendte Funk Island's position. Og ikke nok med det. Newfoundland var blevet så kendt, at en lettere anløben engelsk læderhandler øjnedede muligheden for at tjene lidt hurtige penge på et hidtil ukendt projekt: turister til den fagre nye verden.

Hr Richard Hore træder ind på scenen for en kort bemærkning. I 1536 chartrede han skibene *Trititie* og *Minion* og fragtede 30 velbeslåede engelske turister til Newfoundland for at se vidunderne. I begyndelsen af juni dette herrens år landede selskabet på en ø ud for Newfoundland, hvor de afholdt et mindre kødorgie med Gejrfugle som hovedingrediens. Bagefter sejlede selskabet ind til Newfoundland i *Minion* (*Trititie* var gået tabt), og her fik turisterne deres livs oplevelse. Provianten slap op. Turister og besætning tyede først til fisk, de stjal fra en ørnerede, dernæst til urter og rødder – og så til kannibalisme. En overlevende gentleman, mr Oliuer Dawbeny, berettede senere til Hakluyt²²: ... *the fellowe killed his mate while he stooped to take up a root for his reliefe, and cutting out pieces of his bodie whom he had murdered, broyled the same on the coles and greedily deuorued them.* Den ene efter den anden forsvandt sporløst, og de overlevende forklarede skibets officerer, at de manglende var ædt af vilde dyr. På et tidspunkt blev en sømand grebet på fersk gerning, mens han fortærede et stykke stegt kød. Under

krydsforhøret brød han sammen og skreg i fortvivelse: *If thou wouldest neede know, the broyled meate that I had was a piece of a mans buttocke!* Da blev det den gode hr Hore for broget. Han leverede en dundrende prædiken mod en så ugudeligt adfærd – og blev belønnet med ankomsten af et fransk skib, der prompte blev kapret, hvorefter Hore og de overlevende sejlede hjem.

Hore's transatlantiske eventyr var således ikke en ubetinget succes (retssagerne varede i årevis), og turistbranchen havde bagefter så svært ved at skaffe klienter, at charterture til denne del af verden måtte indstilles i over 200 år.

Turistbranchen forklodrede sine muligheder, men det gjorde fiskerne ikke. Hvert år ankom flere og flere skibe til The Grand Banks.

1542

Forår i Rouen, Frankrig: en stor dag i byens historie, da 60 fartøjer forlod havnen samme dag – bound for The Grand Banks of Newfoundland.

Portugiserne startede, men nu sejlede også franskmænd og spaniere. Hvert forår forlod hundreder af skibe Europa og drog til The Grand Banks, hvor torsken ventede. Mange af skibene foretog to rejser; de forlod Europa i januar, kom tilbage i maj med lasten fuld af saltede torsk, landede fisken, tog tilbage til bankerne med en frisk ladning salt og kom hjem i oktober. Det meste af fiskeriet foregik fra små joller, som moderskibet medbragte. Disse dory'er var hver bemanded med fem fiskere. Fangsten foregik med håndliner, og skipperen forventede, at jollen var fyldt til rælingen inden eftermiddag. De fleste skippere fik fisken saltet om bord på moderskibet, mens andre tørrede fisken i land. Når lasten var fuld, drog skibet tilbage til Europa, hvor fiskene blev solgt. Her var der gode afsætningsmuligheder: katolikkerne brugte enorme mængder af fisk på deres 160 årlige fastedage. Fisken var samtidig så billig, at fattige europæere (der ikke havde råd til kød) kunne få et proteintilskud. I 1563 erklærede det engelske parlament ved lov onsdag og lørdag som spis-fisk-dage. Efterspørgslen efter fisk steg og steg.

Det var ikke kun fiskerne, der høstede af havets rigdomme omkring Newfoundland. Baskiske hvalfangere sendte hvert år 20-30 skibe af sted. Baskerne var så rå fangstfolk, at fiskerne undgik dem for enhver pris.

Det var ikke de blideste af Guds børn, Gejrfuglen mødte.

1578

A letter written to M. Richard Hakluyt, containing a report of the true state and commodities of Newfoundland, by M. Anthonie Parkhurst, Gentleman: ... *I am informed that there are about 100 saile of Spaniards that come to take Cod, besides 20 or 30 more that come from Biskaie to kill Whale ... Of the French nation and Briton, are about one hundred and fiftie saills ... the (English) are increased from 30 to 50 saills ... But of the Portugals there are not lightly about 50 saills ... The trade that our nation hath to Island maketh, that the English are not there in such numbers as other nations ... There are Sea Guls, Murrees, Duckes, wild Geese, and many other kind of birdes store, too long to write, especially at one Island named Penguin, where wee may driue them on a planke into our ship as many as shall lade her. These birdes are also called Penguins, and cannot flie, there is more meate in one of these than in a goose: the Frenchmen that fish neere the grand baie, doe bring small store of flesh with them, but victuall themselues always with these birdes.*²²

Hr Parkhurst's historie om Gejrfuglene, der viljeløse vandrer op over en skibsplanke og derpå lader sig slagte, er blevet en vandrehistorie, som kritikløst gentages af andre. Den er garanteret det rene opspind: nok er alkefuglene ikke fugleverdenens største genier, men Gejrfuglene har bidt fra sig. Hvad man lære af hr Parkhurst's beretning er, at hundrede år efter 'opdagelsen' af Newfoundland var der altså mindst 400 skibe ved The Grand Banks. Det var ikke alle skibene, der fiskede i området ved Funk og slagtede Gejrfugle, men især de franske fartøjer medbragte få forsyninger og levede hellere af stedets naturrigdomme.

Det var dyrt at udruste et skib. Og hvorfor skulle skibsrederne købe unødigt proviant til besætningen, når havet var fyldt med fisk, og der var masser af fede, dumme Gejrfugle, der bare ventede på at blive ædt?

Sommer efter sommer anløb stadig flere fiskere, fangstmænd og ekspeditioner Newfoundland. Mange, men ikke alle, anløb Funk. Og det var langt fra alle dem, der kom til Funk, der kunne eller ville gå i land.

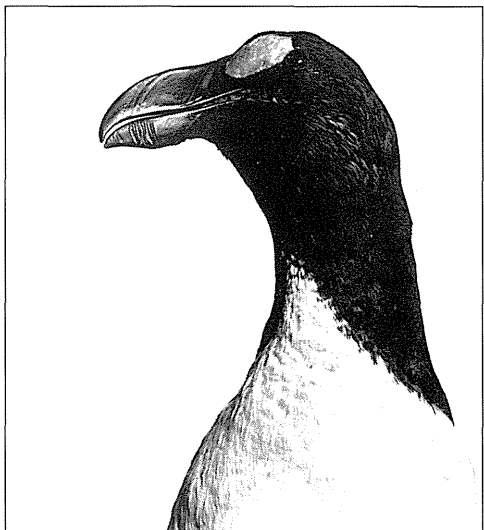
1583

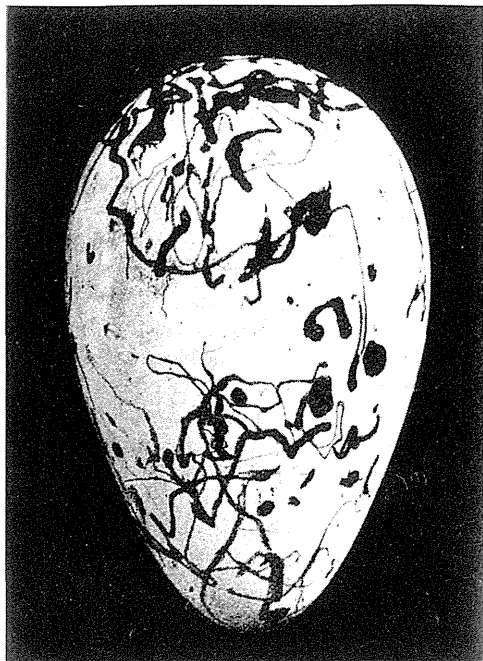
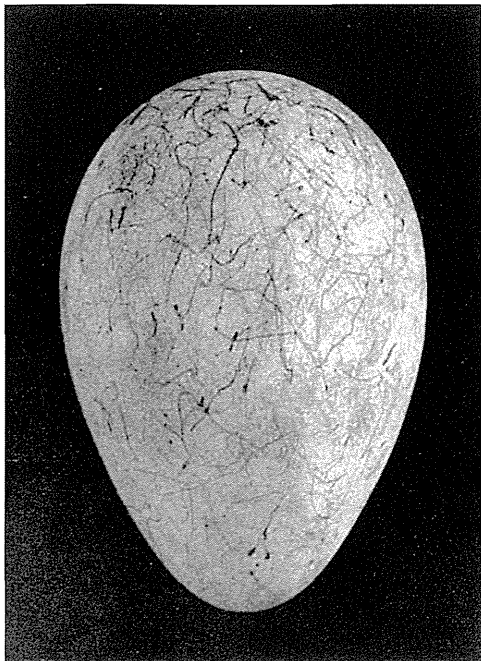
We had sight of an Island named Penguin, of a foule there breeding in abundance, almost incredible, which cannot flie, their wings not being able to carry their body, being very large (not

*much lesse than a goose) and exceedin fat; which the French men vse to take without difficulty vpon that Island, and to barrell them up with salt. But for lingering of time we had made vs there the like prouisions.*²²

Sir Humprey Gilbert havde ikke tid til at gå i land på Funk, da han passerede øen i juli 1583. Der var store planer bag hans ekspedition; som et led i en langsigtet plan om at fordrive spanierne fra Amerika skulle Newfoundland forsynes med faste engelske bosættelser. Det gik ikke efter planen. Gilbert måtte vende om, og døde inden han nåede tilbage til England. Sir Gilbert er ofte uretfærdigt blevet beskyldt for at hærge kolonien, men hvad han ikke gjorde, gjorde andre. Stedse flere fiskere og andre fangstmænd anløb Funk. Besøgene må have været en stinkende, blodig affære. Det drejede sig kun om at få aflivet så mange Gejrfugle som muligt. Det gjorde man bl.a. ved at afspærre en del af øen med fiskenet og så drive de vraltende, skrækslagne fugle sammen.

Selv om slagterierne på Funk Island til tider var voldsomme, skal man nok passe på med at overvurdere deres effekt og omfang. På grund af store dønninger var det langt fra altid, man kunne gå i land på Funk. Endvidere var Gejrfuglen så stor, at selv et mindre antal fugle udgjorde en stor mængde mad: 200 fugle vejede 1 ton! Og det har været begrænset, hvad datidens skibe kunne laste, når der også skulle være plads til fisken. Ynglede der virkelig 100 000 eller bare 50 000 par på Funk, ville drabet af et par tusind fugle hvert år ikke have ka-

Gejrfugleæg, fra Tompkinson & Tompkinson²⁷.

tastrofale følger; forudsat at ynglesuccesen og de øvrige overlevelsesbetingelser var rimeligt gode. Alene det, at kolonien på Funk eksisterede i 250-300 år efter europæerne fandt den, viser, at omfanget af slagterierne trods alt har været begrænset. Det er sandsynligt, at hver landgang har kostet fugle livet, og at ynglesuccesen er blevet forringet på grund af forstyrrelser, drab af adulte og ægindsamling. Det stigende antal skibe og den voksende befolkning på Newfoundland har givet betydning en stedse hårdere udnyttelse. Men det var først, da kommercielle fjersamlere senere begyndte at opholde sig hele sommeren på Funk, at det for alvor gik galt for Gejrfuglen.

1622

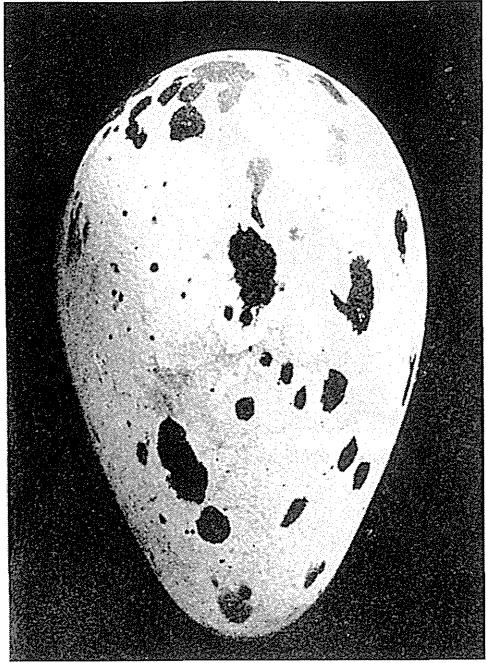
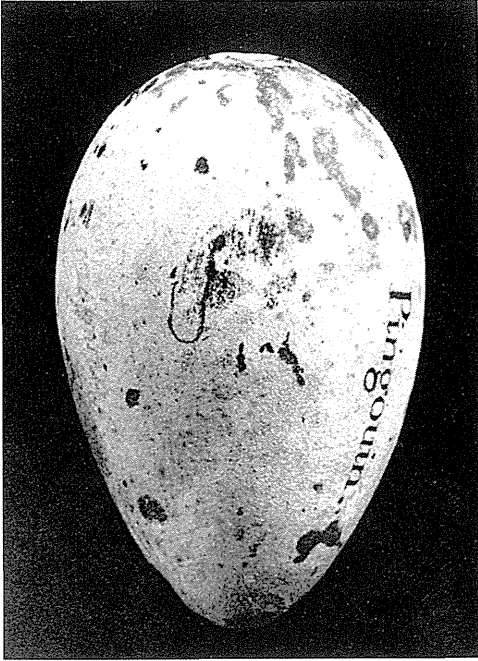
They are as bigge as Geese, and flye not, for they have but a little short wing, and they multiply so infinitely, upon a certain flat Island, that men drive them from thence upon a boord, into their boates by hundreds at a time, as if God had made the innocency of so poore a creature, to become such an admirable instrument for the sustentation of man.^{23,16}

Efter at hr Whitbourne nedfældede disse bevin-

gede ord i sin *A Discourse and Discovery of Newfoundland*, går der over 150 år, før de skriftlige kilder atter beskæftiger sig med Gejrfuglen. Mens disse år gik, drog flere og flere europæere mod vest, utallige småkrige udspillede, millioner af torsk blev hevet indenbords, og tusinder af Gejrfugle gik samme vej. Vi kan passende bruge tiden til at se på det, vi ved om Gejrfuglen i yngletiden. Men århundreders hærgen i Gejrfuglens kolonier har ikke efterladt én bare nogenlunde dækkende beskrivelse af ynglebiologien, ikke engang en beskrivelse af ungens udseende. Derfor bliver det følgende afsnit præget af gætterier og spekulationer, baseret på sammenligninger med Alk og Lomvier. Nedenstående citater er, hvad der findes om Gejrfuglen ynglebiologi:

When they have had their young, they plunge into the water; and their young place themselves upon their backs, and are carried like this as far as the Bank. There one sees some no larger than chickens, although they grow as big as geese. (Dennys 1672)^{24,21}

... lays its eggs upon the bare rock, which if taken away, she lays no more for that year. ... has the hatching-spot upon her breast, i.e. a bare spot

from which the feathers have fallen off with the heat in hatching – its egg is twice as big as that of a solan goose, and is variously spotted, black, green, and dark. It comes without regard to any wind, appears the first of May, and goes away about the middle of June. (Martin 1753)^{4,5}

On the rocks they sat more upright than either Guillemots or Razor-Bills, and their station was further removed from the sea ... Finally, I may add that the colour of the inside of their mouths is said to be yellow, as in allied species. (Newton 1861)¹⁵

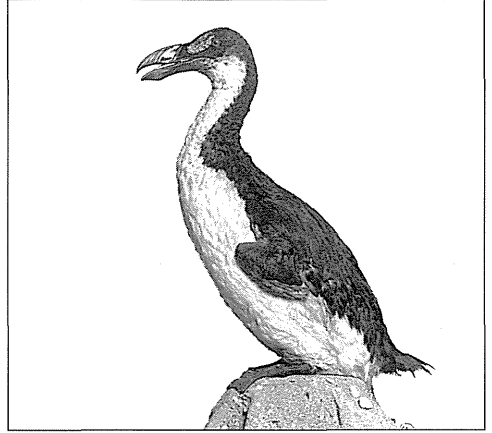
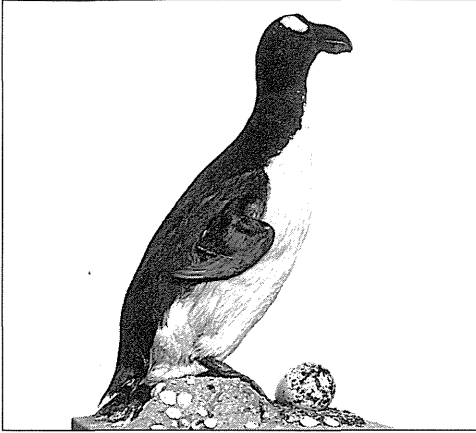
Männchen und Weibchen brüteten abwechselnd, was die Brutfleck, welche beide gleichmässig besaßen, an jeder Seite de Bauches einen wie bei *Alca torda*. (Naumann 1903)¹⁸

Det er nærliggende at antage, at Gejrfuglen havde nogenlunde samme yngletid som de øvrige store alkefugle. Af forskellige kilder fremgår det, at fuglene opholdt sig på ynglepladsen i hvert fald fra hen i maj til slutningen af juli. I denne måned kunne der stadig findes æg, i det mindste på Island.

Gejrfuglens æg var stort og har formentlig vejet omkring 325 g²⁵; hvilket relativt set svarer nogenlunde til ægstørrelsen hos de andre store alkefugle.

40 æg målte i gennemsnit 124 mm × 76 mm²⁶; til sammenligning måler alkeæg fra Græsholmen 76 mm × 48 mm og vejer små 100 g. Som hos andre alkefugle varierer størrelsen ret meget: 111-140 mm i længden og 69-84 mm i bredden. Gejrfuglens æg var mere pæreformet end Alkens og lignede i form mest Lomviens æg. Bundfarven mindede meget om alkeæggets (nærmest cremehvid), men fordelingen af pletter og streger på 75 æg, afbildet af Tomkinson & Tomkinson²⁷, er en mellemting mellem fordelingen hos lomvieæg og alkeæg. Ved at inddele de afbildede æg i grupper fandt jeg, at på 27% af æggene mindede fordelingen af mørke pletter og streger meget om den, der ses på alkeæg, på 37% om den, der ses på lomvieæg. Æggenes individuelle variation var meget stor, så i den henseende mindede æggene mest om lomvieæg. Dette fortæller os, at Gejrfuglen ligesom Lomvien har haft brug for at kunne kende sit eget æg, hvilket selvfølgelig er hensigtsmæssigt, når man yngler i tætte kolonier.

Som hos de andre alkefugle har både hannen og hunnen givetvis ruget ægget. Ifølge Naumann¹⁸ havde Gejrfuglen to rugepletter, en på hver side af bugen, ifølge Martin^{4,5} én rugeplet, midt på bugen. Alken har to rugepletter, fordi den oftest ruger under sten, og den derfor har brug for at kunne sno

Ældre Gejrfugle i henholdsvis sommerdragt (tv.) og vinterdragt (th.); begge fra Zoologisk Museum i København.

sig for altid at kunne ruge ægget. Lomvien har kun en rugeplet midt på bugen, fordi den yngler stående på ret jævne overflader.

Vi ved ikke, hvor længe Gejrfuglen rugede, men et rimeligt gæt lyder på 43 dage, beregnet ud fra sammenhængen mellem ægstørrelse og rugetid hos andre alkefugle²⁵. Man kan regne sig frem til, at den nyklækkede unge må have vejlet omkring 235 g (Alkens vejer 65 g). Men hvordan ungen så ud, og hvor lang tid det varede, før den gik på vandet, ved vi ikke. Den eneste 'beskrivelse', der findes af en unge, er lavet af Fabricius²⁸ i 1760erne og er efter min mening tvivlsom: den var grå og dunet, er de omtrentlige ord. Fundet er fra Grønland, hvor Gejrfuglen i bedste fald må have været yderst sjælden som ynglefugl. Fabricius nævner, at ungen var fundet i august, og at maven var fyldt med plantedele (hvilket alkeunger også kan have). Det mærkelige er, at Fabricius har leveret nogle glimrende og meget detaljerede dragtbeskrivelser af udvoksede Gejrfugle, mens beskrivelsen af ungen indskrænker sig til disse få ord, på trods af at Fabricius vidste, at Gejrfuglen aldrig før var fundet ynglende i Grønland. Den eneste anden omtale af unger findes i citatet ovenfor, hvoraf det fremgår, at de var så store som kyllinger, når man så dem på havet. Men begrebet kylling er så bredt, at det kan betyde næsten hvad som helst. Er det en daggammel kylling? Eller en kylling i grydeklar størrelse? En Plymouth Rock eller en Dansk Dværghøne?

Én ting er i hvert fald sikker: ungen er ikke gået

på vandet, før den kunne holde en konstant høj legemstemperatur, og før dens dun/fjerdragt var vandtæt. Alkenes og Lomviernes unger kan holde en konstant legemstemperatur, når de er en uge gamle, er 'vandtætte', når de er to uger, og forlader redestedet i en alder af tre uger. På dette tidspunkt vejer ungerne 25% af den gamles vægt, og vingedækfjerene er udvoksede, så de kan glideflyve ned fra de høje fjelde. Hos fire meget små alkefuglearter fra Stillehavet går ungen derimod på vandet efter et par dage, men hos dem er ægget relativt set større end hos de øvrige alkefugle. Hos Lunden og mange andre hulerugende alkefugle kan ungen holde en konstant høj legemstemperatur allerede efter 3-4 dage, men går først på vandet, når den er over en måned gammel og har omtrent samme størrelse som de voksne.

Naumann¹⁸ mente, at Gejrfuglens unge forlod kolonien i en alder af få dage, men da Gejrfuglen ikke havde et specielt stort æg, lyder dette ikke særlig sandsynligt. Bengtson²⁹ mente, at ungen gik på vandet, så snart den var i stand til at holde en konstant legemstemperatur, hvilket han antog skete i en alder af 9-10 dage. Harris & Birkhead²⁵ formodede, at ungens udviklingsmønster mindede om de øvrige store alkefugles; dvs. at ungen blev på redestedet i flere uger. Man kan nok se bort fra den mulighed, at Gejrfuglens unge skulle være blevet på redestedet, indtil den var næsten fuldvoksen. Det stemmer slet ikke overens med de få beretninger, vi har.

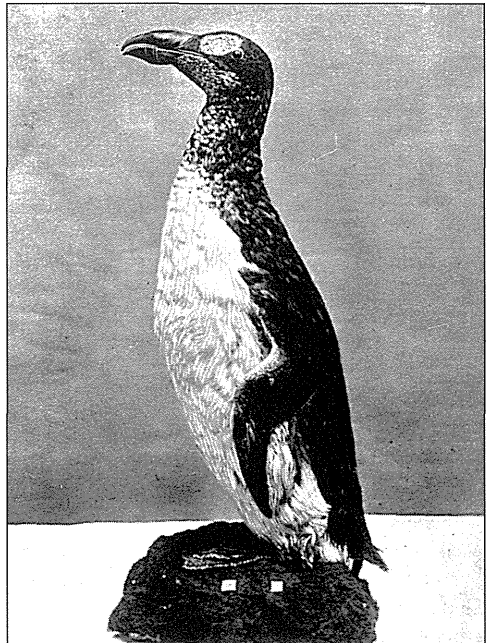
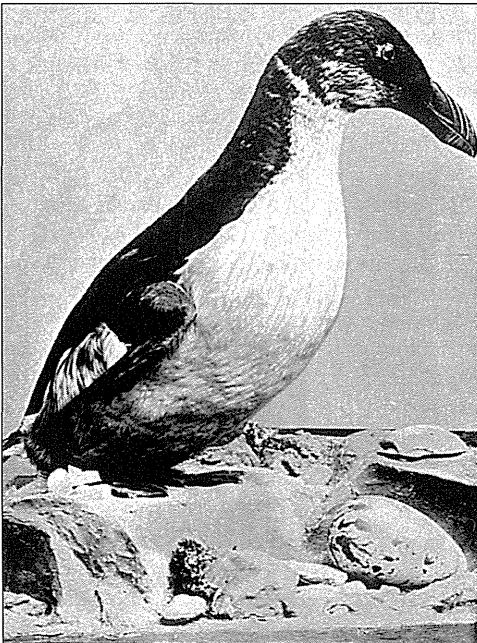
Både Naumann og Bengtson fremførte, at det

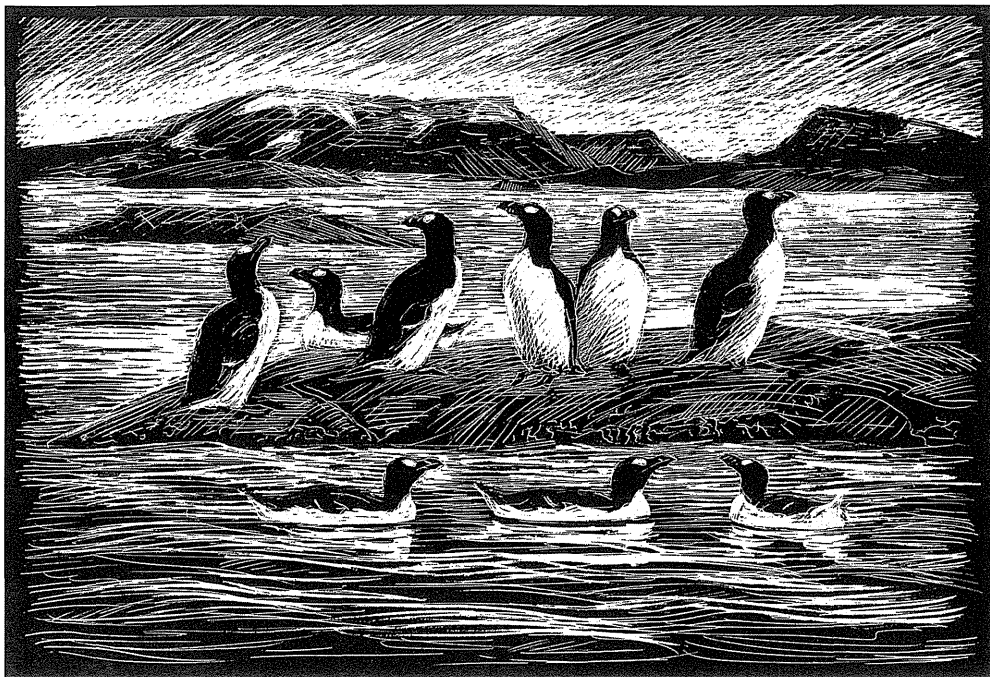
må have været så stor en energimæssig belastning for Gejrfuglen at fodre ungen, at det var hensigtsmæssigt, at ungen kom på havet så tidligt som overhovedet muligt. Det er her på sin plads at se på nogle af de energimæssige problemer, som de flyvende Alke og Lomvier og de svømmende pingviner har, mens ungerne er på redestedet. Flere kilder nævner, at Gejrfuglen i yngletiden var *exceedingly fat*, og nogle, at man kunne udvinde et halvt kilo fedt pr fugl. Også pingvinerne har et tykt, isolerende fedtlag. Hos Alk og Lomvie er det derimod sådan, at netop i ungetiden har de gamle fugle intet fedt og vejer mindst muligt³⁰. Alligevel er de kun i stand til at flyve med måltider, der udgør 1-2% af deres kropsvægt. De fodrer ungen 3-5 gange dagligt med kalorierige fisk, der bæres i næbbet. Omsætter man disse forhold til Gejrfuglen, skulle ungen fodres med 75 g fisk 3-5 gange dagligt i 18 dage, før den vejede en fjerdedel så meget som den gamle fugl. Da de 50-100000 par Gejrfugle på Funk Island næppe har kunnet finde al maden lige ved kolonien, lyder en sådan arbejdsindsats ikke trolig. Men måske har Gejrfuglen løst problemet på samme måde som pingvinerne, sådan som Prince & Harris³¹ har foreslået det. Pingvinerne fodrer deres unger med en opgylpet masse, der bliver opbevaret i maven, og på denne måde kan de

bære en fødemængde svarende til 10-20% af deres egen vægt. Pingvinerne kan derfor nøjes med at bringe mad til ungerne en gang hver eller hver anden dag og slipper samtidig for problemet med at bryde deres strømlinede form ved at have en stor fisk stikkende ud af næbbet – hvilket ikke er særlig hensigtsmæssigt, når man 'flyver' under vandet. Måske har Gejrfuglen fodret ungen med krebsdyr, på samme måde som Søkongen, der transporterer ungens føde i strubeposen. Ved at analysere knogler fra Gejrfugle fandt Hobson & Montevicchi³² indicier på, at unge Gejrfugle overvejende havde ernæret sig af krebsdyr på et eller andet tidspunkt af deres liv. Hvis Gejrfuglen fodrede sin unge med en eller anden form for opgylpet mad, var de energimæssige problemer under ungens redetid tilsyneladende løst. Da ungen ikke skulle blafre ned fra en høj fjeldside, behøvede den ikke at udvikle vingedækfjerene; derfor kunne det desuden være en mulighed, at den gik relativt tidligere på vandet end Alkens og Lomviens unge. Problemet med hele denne diskussion er dog, at den er baseret på gisninger frem for viden, og vi må igen konstatere, at vi ved forsvindende lidt om Gejrfuglens ynglebologi.

Hvorom alting er: en aften er gejrfugleungen skramlet ned til kysten sammen med en af eller

Yngre Gejrfugle i delvis vinterdragt; eksemplaret til højre er en af de yngste fugle, der er bevaret. Fra Newton¹⁰.

begge forældrefuglene og er svømmet til havs. Den har sandsynligvis fulgtes med den/de gamle i flere måneder, sådan som Alkenes og Lomviernes unger gør. Efter at have forladt redestedet har den levet på havet, indtil den nogle år senere er begyndt at besøge ynglepladsen. Vi ved selvfølgelig heller ikke, hvornår Gejrfuglen blev yngledygtig, men ud fra vores viden om de øvrige store alkefugle må vi gætte på, at den har været adskillige år gammel, før den lagde æg. Alke og Lomvier begynder at yngle i 3-7 års alderen. Vi kan videre gætte på, at den i en alder af et par år begyndte at aflægge kolonien korte visitter, og at besøgene blev længere og længere, efterhånden som den blev ældre.

Med så lav en reproduktionsrate, som Gejrfuglen givetvis havde, må den have kunnet leve længe, måske i gennemsnit 20 år og med en maksimal levealder på 30-40 år. Formentlig har Gejrfuglen været udpræget monogam og har ynglet på den samme plet år efter år. Som hos Alken har hanner og hunner tilsyneladende været nogenlunde lige store. Begge køn har nok deltaget ligeværdigt i yngelplejen, sådan som det sker hos andre alkefugle. Men hvordan var Gejrfuglens adfærd i yngletiden? Parrede den sig på vandet som Lunden eller på land som Alken? Viste hannen sin mave den gule mundslimhinde under parringen, mens den ud-

stødte en karakteristisk knurrende lyd – som Alken gør det? Var magerne lige så nært knyttet til hinanden, som de er i et alkepar?

Mens jeg har fabuleret om Gejrfuglens ynglebiologi, er tiden gået, og vi skriver nu 1775. Mange mennesker har lært at skrive og læse, og nogle er endog begyndt at bekymre sig om, hvad der var ved at ske med havfuglene omkring Newfoundland.

1775

The Petition of the Merchants, Boatkeepers and Principal Inhabitants of St. John's, Petty Harbour, Tor Bay, in the island of Newfoundland, to the Honourable the Commons of Great Britain in Parliament assembled:

Contiguous to the Northern Part of this Island are a great many islands where Birds breed in vast abundance which were of great service to the inhabitants residing near them, for food in winter, and also for bait in catching of fish during the summer, of which valuable resource they are now almost entirely deprived, as great part of the birds are destroyed within a few years by the crews of men who make it their business to kill them in the breeding season, for their feathers (of which they make a Traffic) and burning the carcasses, we

*have applied to get this with many other grievances redressed but have yet retained a partial relief, therefore pray that an entire stop may be put to destroying the birds otherwise than for food or bait as before expected.*³³

Omkring midten af 1700-tallet blev de fastboende europæere på Newfoundland for alvor urolige for, hvad der var ved at ske, ikke bare med Gejrfuglene, men med alle havfuglene. Bestandene gik voldsomt tilbage på grund af en alt for hård udnyttelse. Langt om længe lød der advarende og ængstelige ord. Ikke fra naturforskerne, men fra beboerne, der så deres traditionelle udnyttelse af fuglene truet. Datidens naturforskere interesserede sig ikke for naturbeskyttelse. De havde som sagt ikke selv set Gejrfuglen, og troede, at fuglene på Funk og Island kun var de sydligste forposter af en stor bestand, der levede oppe blandt polarhavets ismasser: *The seas of the polar regions, agitated with storms and covered with immense icebergs, form the congenial habitat of the Great Auk: here it may be said to pass the whole of its existence, braving the severest winters with the outmost impunity ...* Det var den engelske naturforsker John Gould¹⁹, der i 1837 leverede denne levende og fuldstændig imaginære beskrivelse af Gejrfuglens levested. Beskrivelsen afspejler den opfattelse af Gejrfuglen som en polarfugl, som langt de fleste forskere havde helt frem til midten af det 19. århundrede. Men alene tilstedeværelsen af isbjørne og andre firbenede prædatorer udelukker, at den flyveløse Gejrfugl kunne være en egentlig polarfugl. Man kan forestille sig, hvilken ravage Cartiers isbjørn skabte på Funk. Nogle få naturforskere så da også anderledes på tingene – i 1826 skrev Faber³⁴ således, at Gejrfuglen havde nogenlunde samme geografiske udbredelse som Sulen,

hvilket er en ret præcis angivelse. Først i 1855 gik sandheden om Gejrfuglens udbredelse op for en bred kreds af naturforskere. Dette år offentliggjorde Japetus Steenstrup³⁵ professor ved Københavns Universitet, en afhandling om Gejrfuglen og dens udbredelse. Her skriver han blandt andet: *De frembragte Kjendsgerninger nøde os til at anerkjende, at i den historiske Tid har Gejrfuglens Hovedhjem været ved det nordlige Amerikas Östkyst.*

På det tidspunkt var Gejrfuglen væk. Og mens Gejrfuglen levede, var naturforskernes eneste rolle groft sagt at skrive lettere forvrøvlende artikler om den og fungere som mellemmand i handelen med dens skind og æg. George Cartwright, en enestående person, der opholdt sig som eventyrer, pelsjæger og naturforsker på Newfoundland i årene 1770-86, var en af de få undtagelser – selv om også han hoppede på historien om de viljeløse fugle, der gik plankegang. Det følgende er et citat fra hans dagbog den 5. juli 1785^{36,26}.

1785

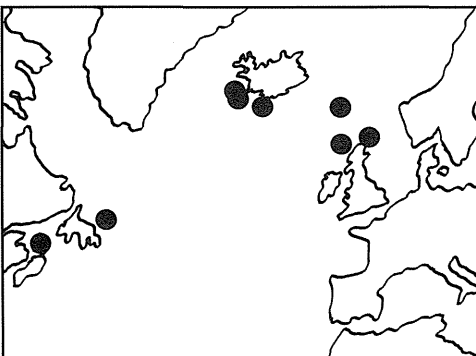
A boat came in from Funk Island ladden with birds, chiefly penguins ... when the water is smooth, they make their shallop fast to the shore, lay their gangboards from the gunwale of the boat to the rocks, and then drive as many penguins on board as she will hold; for the wings of those birds being remarkably short, they can not fly, but it has been customary of late years for several crews of men to live all the summer on that island for the sole purpose of killing birds for the sake of their feathers; the destruction which they have made is incredible. If a stop is not soon put to that practice, the whole breed will be diminished to almost nothing, particularly the penguins; for this is now the only island they have left to breed upon; all others lying so near to the shores of Newfoundland, they are continually robbed. The birds which the people bring from thence, they salt and eat, in lieu of salted pork.

Det skulle dog tage endnu tyve år, før der blev indført beskyttelsesforanstaltninger for havfuglene omkring Newfoundland. Den 1. oktober 1807 udstedte admiralgouvernør John Holloway en proklamation:

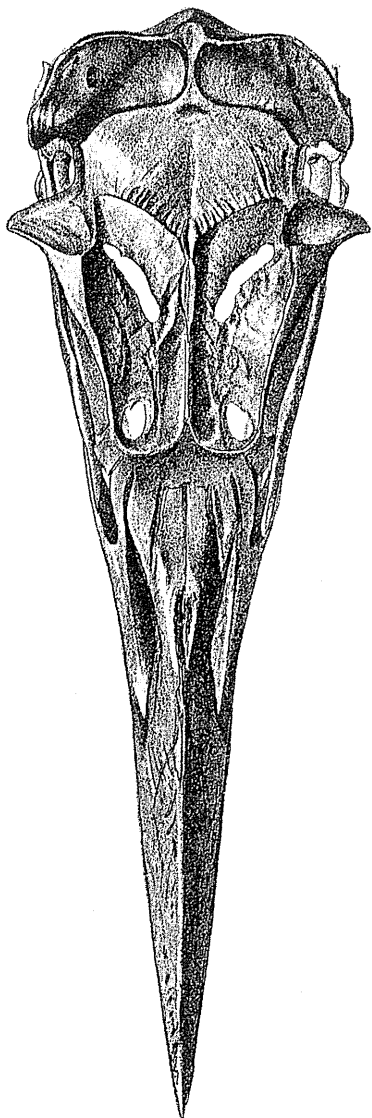
1807

Whereas the birds which formerly abounded on the shores of Newfoundland and the adjacent islands and were of great use to mariners on their ap-

Kendte ynglepladser for Gejrfuglen i historisk tid.

Kranium af Gejrfugl; fra Naumann¹⁸.

*proaching the coast in foggy weather have been wantonly destroyed for the sake of their feathers; I hereby issue this proclamation forbidding all persons whomsoever from taking or destroying those birds, their nests or eggs in future, in order that the breed may be restored, and hereby direct all Magistrates, Surrogates, and others His Majesty's officers to enforce this proclamation, and anyone being found to offend against it will be prosecuted as the law directs.*³³

Overtrædelser af admiralguvernørens proklamation straffedes med offentlig piskning. Men det var for sent. Allerede omkring år 1800 var Gejrfuglene på Funk Island udryddet og dermed forsvundet fra Amerikas kyster. I 1842 skrev Sir Richard Bonnycastle^{37,5}: *the large Auk or Penguin which not fifty years ago was a sure sea-mark on the edge of and inside the banks, has totally disappeared from the ruthless trade in its eggs and skin.* Udnyttelsen af Gejrfuglen ved Newfoundland ændrede sig i sidste halvdel af 1700-tallet. Fra at være udsat for mere eller mindre tilfældige besøg i kolonierne blev Gejrfuglen genstand for systematisk udnyttelse. Det stigende antal europæere i Amerika skulle have fjer i deres puder og dyner. Der var penge i fjer. Det blev tilsyneladende almindeligt, at folk tog ud til Funk hele sommeren for at skaffe store mængder fjer, samle æg og måske også for at udvinde tran af fuglene. Der blev opført stendiger og indhegninger, så man kunne drive Gejrfuglene sammen, indtil de skulle dræbes. Det må have været en snavset, grusom affære; der blev i hvert fald ikke udvist sarte økologiske hensyn. Selv om de følgende citater måske er lovlig fantasifulde, fortæller de dog lidt om, hvad der skete. Aaron Thomas³⁸ skriver i 1794-95 om Funk og fortæller en skændig historie: *As soon as you set foot on shore you meet with such Thousands of them that you cannot find a place for your feet and they are so lazy that they will not attempt to move out of your way ... While you abide on this Island you are in the constant practice of horrid crueltys, for you not only Skin (the Penguins) Alive, but you burn them Alive also ... You take a Kettle with you and kindle the fire under it, and this fire is absolutely made from the unfortunate Penguins themselves ... if you come for their Feather you do not give yourself the trouble of killing them, but lay hold of one and pluck off the best of the Feathers. You then turn the poor Penguin adrift, with his Skin half naked and torn off, to perish at his leisure.* Det er begivenheder, han ikke selv oplevede, Thomas her fortæller om, og sandhedsværdien er nok forsvindende lille. Men der kommer næppe røg uden en brand. I Gloucester Telegraph³⁸ stod der 7. august 1839 et læserbrev (om overfiskning), af hvilket følgende er et uddrag: *If this speculation is to go on without being checked or regulated by the Government, will not these fish be as scarce on the coast as penguins are, which were so plenty before the Revolutionary War that our fishermen could take them with their gaffs? But during the war some mercenary and cruel individuals used to visit the islands on the eastern coast where were*

the haunts of these birds for breeding, and take them for the sake of the fat, which they procured and then let the birds go. This proceeding destroyed the whole race. Den følgende notits er skrevet af Allen³⁹ i 1876: Mr. Michael Caroll, of Bonavista, Newfoundland, has recently given me the following very interesting facts respecting the extermination of the great auk at the Funk Islands. In early life he was often a visitor to these islands, and a witness of what we here describes ... As the auks could not fly, the fishermen would surround them in small boats and drive them ashore into pounds previously constructed of stones. The birds

were then easily killed, and their feathers removed by immersing the birds in scalding water, which was ready at hand in large kettles set for this purpose. The bodies were used as fuel for boiling the water. Denne historie lyder mere sandfærdig end Thomas', og at fuglenes kroppe blev brugt til brændsel, er formentlig rigtigt. Under deres besøg på Funk omkring midten af 1800-tallet fandt både Stuwitz³⁴, Milne⁵ og Lucas⁴⁰ store mængder gejrfugleknogler, nogle delvist forkullede. Endnu i dag ligger der mængder af gejrfugleknogler i jorden på Funk, og Lunder graver deres huller mellem dem. Udnyttelsen var blevet totalt skrupelløs, og på få

Et spadestik på Funk Island. Foto: W. A. Montevocchi.

årtier forsvandt Gejrfuglen fra Funk og dermed fra Newfoundland.

Gejrfuglene var forsvundet fra Amerikas østkyst. Men nogle få ynglede stadig ved Islands kyster. Bestanden, der i historisk tid fandtes på nogle skær ved den sydvestlige kyst, må have været betydeligt mindre end den nordamerikanske. Måske nogle få tusinde par. Måske endnu færre.

Gejrfuglene på Island var udsat for menneskets forfølgelse igennem århundreder. Men forekomsten på Island kom først til almindeligt kendskab omkring midten af 1700-tallet. De islandske ynglepladser var meget svært tilgængelige. Adskillige islændinge satte livet til i forsøg på at gå i land på de øer, hvor Gejrfuglen ynglede. I 1628 druknede 12 fuglefængere under et forsøg på landgang. I 1732 fandt en ekspedition (den første i 75 år) til Geirfuglasker ud for Reykjanes et par skure, hvor der lå tre køller og et par menneskeskeletter. Det var altså en risikabel affære at jage Gejrfugle ved Island. Landgang på deres ynglepladser var kun mulig i absolut stille vejr.

Krigsudbruddet mellem Danmark og England i 1808 var en ulykkelig begivenhed – også for Gejrfuglen. I 1808 raidede et engelsk krigsskib Thorshavn og tvang færingen Peter Hansen til at lodse skibet videre til Island. Desværre var det stille, da skibet nåede Geirfuglasker.

1808

Det engelske skib HMS *Salamine* anløb Geirfuglasker i slutningen af juli (mellem 24/7 og 8/8) *for a whole day, killing many birds and treading down their eggs and young.*¹⁵

Krigen medførte hungersnød på Færøerne. I 1813 sendte færingerne et skib til Island for at skaffe mad, og hvem var mere velegnet til at lede turen end Peter Hansen? Desværre var det stille, da skibet nåede Geirfuglasker.

1813

Et færøsk skib anløb Geirfuglasker: *as they approached ... the skerry ... they saw it was covered with gare-fowls ... when they got close to the ledge many of the gare-fowls shuffled into the water and swam away ... Daniel Joensen, Paul Medjord and Hans Joensen sprang on to the ledge, and seized the remaining gare-fowls with their hands, wringing their necks. Daniel Joensen does not remember whether they took fourteen gare-fowls or eleven ... they saw neither young nor eggs on this ledge, and as the wash of the sea broke over it, it would have been impossible for eggs or young to have remained there. Many more gare-fowls went to sea than what they killed. The gare-fowls were only on*

*the ledge, and no other birds were seated alongside of them ... they did not leave a single dead gare-fowl behind them.*¹⁷

Historien her stammer fra et skriftligt udsagn givet af Daniel Joenson i 1858 og overladt til Feilden, der publicerede det i 1872. Ifølge dette udskrift fandt begivenhederne sted den 24. august. Som så mange andre af de historiske beretninger findes historien imidlertid i flere versioner, hver især forskellige hvad angår tidspunkt og antallet af dræbte fugle. Ifølge andre beretninger bragte skibet 50-60 døde Gejrfugle tilbage til Færøerne, og i Newtons¹⁵ version fra 1861 hedder det: *they arrived (to Reykjavik) on the 29th of July, having on board among their victims no less than twenty-four Gare-fowls, besides others that were already salted down.* Jeg foretrækker Feildens version, fordi den er den mest detaljerede, men den 24. august lyder umiddelbart for sent. Måske er Newtons dato mere korrekt. Hvorom alting er, det skulle snart være slut med den slags hærgen på Geirfuglasker.

I 1830 forsvandt Geirfuglasker i havet efter heftig vulkansk aktivitet – selv Moder Jord synes at have været efter Gejrfuglen. I årene 1830-31 blev der dræbt 27 Gejrfugle på nogle skær nær det forsvundne Geirfuglasker, og endnu 10 blev dræbt i årene frem til 1841. Men nu var det ikke for kødets eller fjerenes skyld. Der var kommet høje priser på en gammel Gejrfugl i fuld sommerdragt!

Samlere og museer var nemlig blevet klar over, at Gejrfuglen var ved at forsvinde. Og nu gjaldt det om at sikre sig et udstoppet eksemplar, inden det var for sent.

Fra Funk kom en beretning om de sørgelige rester af de tusindtallige Gejrfugle, der hver sommer havde befolket øen.

1841

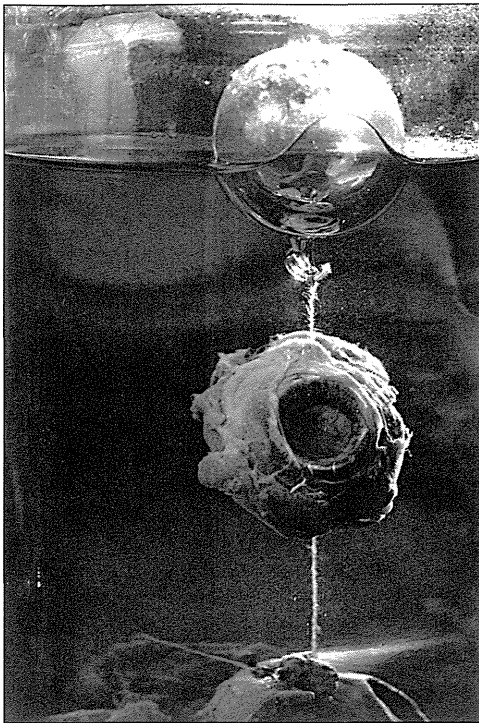
*Efter at have omtalt de levende Fugle-Indbyggere paa Funk, have jeg endvidere at anføre en nu fra disse Egne fordrøven Art, som fordem i talrig Mængde besøgte denne Øe, og rugede paa samme, men af hvilken man nu kun finder Levninger af Skelettet; det er den saakaldte Pinguin ... hine Skeletlevninger findes i temmelig Mængde, og det er meget sandsynligt, at netop den Destruction af disse Fugle, som Fuglefængerne engang i Tiden med saadan uskaansom Rovgjerrighed foraarsagede, har dannet Grundlaget for Vegetationsfæste her på Øen. I Jordtuerne laae de omtalte Skeletlevninger i tætte Masser ...*³⁵

Således skrev P. Stuwitz, der besøgte Funk i juli 1841. Denne historie skulle ikke gentage sig på Island. Her skulle alt væk. Ikke et kadaver, ikke en knokkel skulle ligge og flyde. Kun det allersidste æg blev symbolsk kastet bort. Det var revnet. Af tvivlsom værdi for mennesker. Kun værdigt til at vende tilbage til naturens kredsløb.

Omkring år 1800 forsvandt Gejrfuglen fra Funk, i 1815 blev den sidste skudt i Grønland, og i 1834 sås den sidste på de Britiske Øer. Uverificerede rygter mumler dog om en Gejrfugl fanget levende på St. Kilda i 1840, som blev banket til døde med en kæp, fordi den var mistænkt for at være en heks.

En morgen mellem den 2. og 5. juni 1844 sad verdens sidste Gejrfugle og hyggede sig med deres æg på Eldey ud for Reykjanes på Island – da en båd nærmede sig ...

3. juni 1844

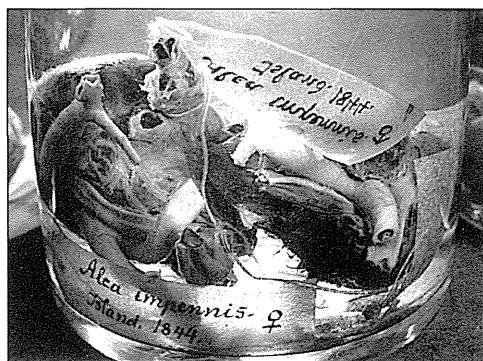
Da mændene klatrede op, så de to Gejrfugle siddende blandt utallige andre klippefugle og gjorde straks jagt på dem. Gejrfuglene viste ikke den mindste tilbøjelighed til drive fjenden bort, men løb straks afsted under den høje klint med hovedet højt og de små vinger en smule udbredt. De udstødte ingen skrig og bevægede sig med korte skridt næsten lige så hurtigt som et menneske kunne gå. Jon Brandsson drev med udstrakte arme en fugl op i et hjørne, hvor han hurtigt fik fat på den. Sigurdr Oslefsson og Ketil Ketilsson forfulgte den anden, og førstnævnte greb den lige ved kanten af klippen, der hævede sig i en afgrund få favne høj, og vandet var lige under den. Ketil vendte tilbage til den skrål afsats, hvorfra fuglene var startet og så et æg ligge på lavaen, hvilket han vidste var et Gejrfugleæg. Han samlede ægget op, men da det var revnet, smed han det fra sig. Om der var endnu et æg, er uvist. Alt skete på meget kortere tid, end det tager at fortælle det, og mændene skyndte sig tilbage til båden, da bølgerne blev stedse voldsommere. De drejede halsen om på fuglene og smed kadaverne ned i båden.¹⁵

delfinsmidige, hurtige i havet
men i yngletiden på landjorden
én af skabningens handicappede
i et prisgivet sækkevæddeløb med sin forfølger –
slået ned med køller på Eldey
under deres sidste
mareridsagtige langsomme
flugt mod havet –
og én skal jo være
den allersidste, her
efter magen er slået ned
den sidste nogle sekunder, et langt minut
i stolpende snublende svimlen

Digtet er Thorkild Bjørnvigs⁴¹; således beskrev han Gejrfuglens sidste minutter i sin digtsamling *Abeguder*. Mere prosaisk betød bumpet, da de to kadavere ramte bunden af båden, afslutningen på en udvikling, der havde varet tusinder af år. Det betød også, at ingen af os nogensinde kommer til at se en levende Gejrfugl.

Bumpet i båden gik i kosmisk cirkulation. Båden vendte hjem. De to lig blev solgt for 80 rigsdaler. De blev flået. Skindene forsvandt. Kroppene blev parteret og lagt i sprit. Og den dag i dag står de i et mørkt skab på Københavns Zoologiske Museum som en pervers erindring om verdens største alkefugl.

Det er selvfølgelig ikke sikkert, at Gejrfuglene på Eldey var verdens sidste, men historien er bedst sådan. En unge født f.eks. i 1840 kunne formentlig have overlevet 20-30 år, og der findes da også omtalt følgende fund, som dog ikke er særligt overbevisende dokumenteret (og fund efter 1870erne må vel betragtes som helt usandsynlige): Belfast Bay 1845, Newfoundland 1852, Newfoundland 1853, St. Kilda 2 1890, Ammassalik 1890. Selv i dette århundrede er Gejrfuglen fra tid til anden genopstået som en anden fugl Fønix, men desværre viser det sig altid at være avisænder eller

practical jokes. Endnu i 1860erne levede mange med et svagt håb om, at der på et ukendt storm-omsust skær stadig skulle sidde et par Gejrfugle. Newton¹⁵ sluttede sin artikel fra 1861 af med at skrive, at skulle der, mod forventning, endnu være nogle Gejrfugle i live, var det af yderste vigtighed, at en genopdagelse udnyttedes fuldt ud: *Surely no more fitting repository for the very last of the Great Auks could be found than the Gardens of the Zoological Society of London.* Men Gejrfuglen var død.

Forestillingen om en Medskabnings sandsynlige Udryddelse, totalt eller fra en stor Strækning af Jordens Overflade, alene paa grund af Menneskets Vindesygge og Graadighed, er altid pinlig; men dobbelt oprørende for Sindet er den Tanke, at de siste Rester af Arten muligen ere forsvundne derved, at man skaansellöst har benyttet det ene Individ som Brændsel ved det andets Tilberedelse ... Gejrfuglens Forsvinden, der ikke maa opfattes som en Bortflytning, ikke engang som en Uddöen, men som en Udryddelse, har sin Hovedaarsag i Menneskets Ödelæggelser; idet man til det daglige Livs Ophold har til visse Tider indfanget den i alt for stort Antal i Forhold til de Betingelser, under hvilke Artens Vedbliven alene var mulig. Fuglen har dog, alt som den forsvandt, forsaavidt tjent til et större Öiemeds Opnaaelse, som den aabenbart i et længere Tidsrum har været et af de Midler, der væsentlig har lettet Fiskeriets Udövelse paa Newfoundlands-Bankerne.

Således skrev Japetus Steenstrup³⁵, professor på Københavns Universitet, i 1855. En af de første naturforskere, der var oprørt over Gejrfuglens udryddelse, over historierne om det hæmmingsløse slagteri. Og måske også med en smule dårlig samvittighed over Zoologisk Museums rolle som mellemhandler af gejrfugleskind. Jeg ville ønske, at Japetus havde undladt den sidste bemærkning. Den smager alt for meget af retfærdiggørelse, af tanken om menneskets guddommelige ret til at skalte og valte med klodens andre indbyggere efter forgodtbefindende. Men, som vi, var Japetus vel et offer for Tidsånden, denne begrænsende størrelse.

Mellem 1800 og 1840 blev omkring 60 gejrfugleskind og en del æg sendt fra Island til forskellige opkøbere i Europa. Zoologisk Museum i København var mellemlid i omkring halvdelen af disse handler. Og lidt ondskabsfuldt sagt var dette den vigtigste rolle Zoologisk Museum (hvis bomærke er Gejrfuglen) spillede i dens liv.

Museer og private samlere var villige til at betale store summer for Gejrfugle i fuld sommer-

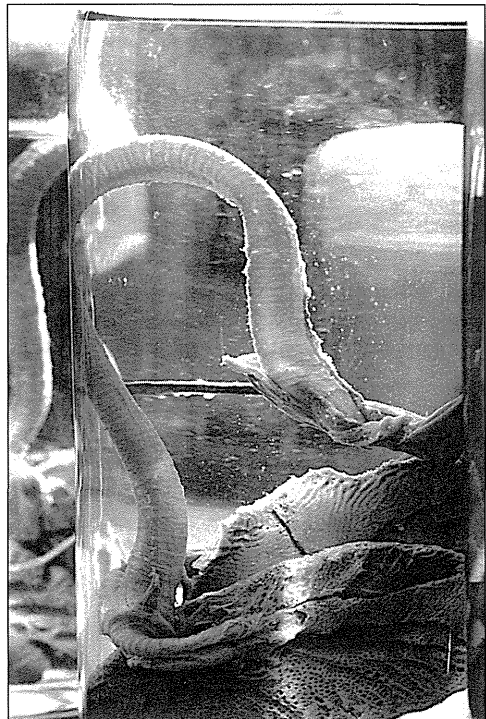
dragt. Og islændingene var fattige. Gejrfuglen dødsdømtes af samlerne.

Efter det var gået op for alle, at der ikke var flere Gejrfugle tilbage, steg priserne på de efterladte æg og skind til uanede højder. Endog knoglerne var meget efterspurgt. I 1885 skrev Grieve⁵: *The large quantity of remains of Alca impennis obtained on Funk Island during 1847 by Professor J. Milne, have been purchased by many museums as well as private collectors, and have proved useful in filling up in numerous instances a much felt want.* I slutningen af 1800-tallet var priserne på gejrfugleæg så høje i London, at det var et almindeligt samtaleemne i byen. Den 7. august 1897 stod et digt i Punch⁴², af hvilket følgende er et uddrag:

THE LAY OF THE GREAT AUK'S EGG

*Oh! talk not to me of Klondyke
Coolgardie, Peru, or the Rand
As investments they're failures alike*

*But give me the Egg of the Auk –
The Great Auk – I ask for no more;
When it's cracked they can fill it with chalk
till it fetches its weight in gold ore*

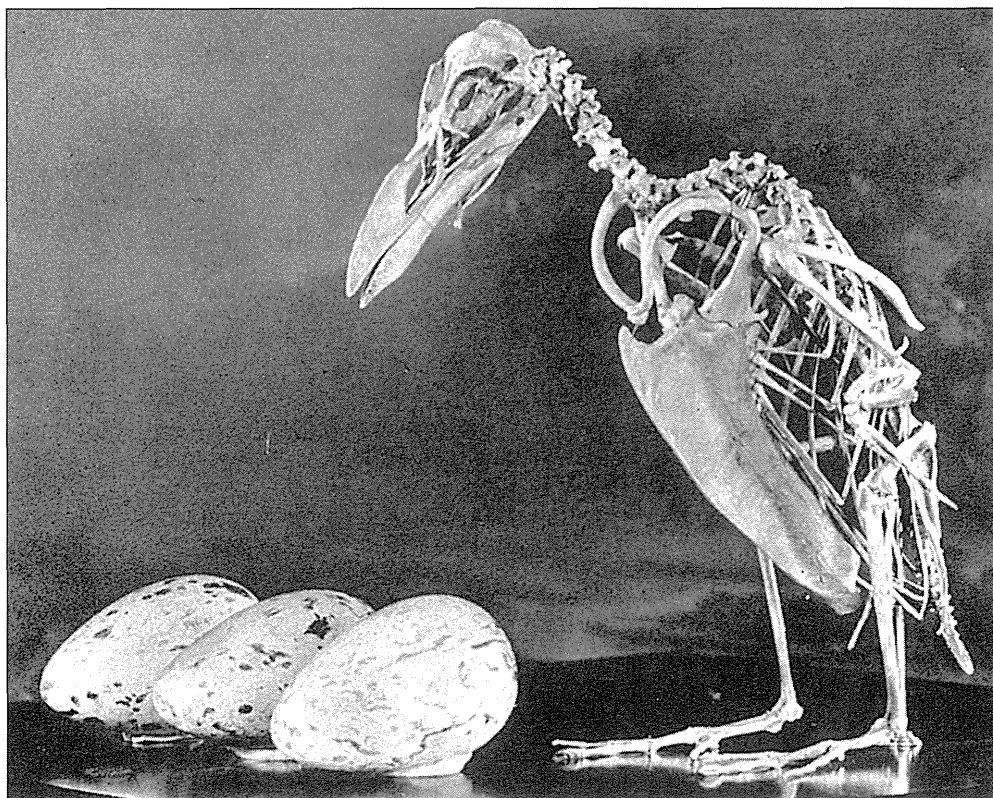
1973

Postludium ved B. Jørgensen⁴³:

Der levede engang en fugl de kaldte Gejrfuglen. Det er længe siden, og dens navn og skæbne er nu ord i en bog. Ikke, at de ikke vil fortælle dig, at de kan vise dig Gejrfuglen. Halvfjerds steder i verden vil de i projektørers skarpe lys eller bag støvet glas vise dig en samling blegede fjer, et par indtørrede fuglefødder, et næb og to tomme glasøjne og ikke uden stolthed fortælle dig, at det er Gejrfuglen.

Men tro dem ikke. Gejrfuglen var aldrig en 80 centimeter høj mumie på et stykke bejdsset træ.

Engang levende, men nu: Død. Væk. Psst borte. Det var mennesket, der udryddede Gejrfuglen, og det er en skandale, som vi burde have lært meget mere af. Det er 150 år siden, man drejede halsen om på de sidste. Alligevel hjem søger Gejrfuglen mig i min søvn. Bumpet i båden forstyrrer mig, og i det fjerne lyder skud. De kommer nærmere og nærmere, stedse mere påtrængende. Dag og nat genlyder Afrikas sidste vildmarker af skuddene fra krybskytternes svære rifler. Det støvede brag. Lyden af en økse, der slår et horn af. Nu kun 2000 næsehorn tilbage. Bang. 1999. Bang. 1998. What a mess. 1997. Historien gentager sig. 1996. Vi har intet lært. 1995. Nedtælling til tomhed. 1994. Punktum.

Tak

Mange har i løbet af de sidste århundreder skrevet om Gejrfuglen, dens tid og dens historie, og uden deres engagerede arbejde havde mit ikke været muligt. Blandt disse forfattere må Feilden¹⁷, Grieve^{5,42}, Hakluyt²², Meldgaard⁴⁴, Naumann¹⁸, Newton^{10,15} og Steenstrup³⁵ fremhæves. De har været detektiverne; jeg har blot skrevet endnu en version. Min titel er lånt fra Finn Salomonsens⁴⁵ *Gejrfuglen, et hundredeaars Minde*, der blev publiceret i 1944. Jeg har ligeledes lånt en række illustrationer fra forskellige artikler. I de fleste tilfælde nævnes kilden sammen med illustrationen, men jeg har valgt at lade Johannes Larsens smukke træsnit på første side tale for sig selv, ligesom fotografiet på side 70 (taget fra Ley⁴⁷).

Referencer

- Montevecchi, W. A. & L. M. Tuck 1987: Newfoundland birds: exploitation, study, conservation. – Cambridge, Massachusetts.
- Worm, O. 1655: Museum Wormianum. Seu Historia Rerum Rariorum, Tam Naturalium, quam Artificialium, tam Domesticarum, quam Exoticarum, quæ Hafniæ Danorum in ædibus Authoris servantur. – København. (Ikke set; citeret i Schiøler 1925.)
- Schiøler, E. L. 1925: Danmarks Fugle, bind 1. – Gyldendal, København.
- Martin, M. 1753: A Voyage to St. Kilda. – London. (Ikke set; citeret i Grieve 1885.)
- Grieve, S. 1885: The Great Auk, or Garefowl. Its History, Archaeology, and Remains. – T. C. Jack, London.
- Anonym 1767: The English Pilot. The fourth Book. Describing the West India Navigation, from Hudson's Bay to the River Amazonas. — London. (Ikke set; kopi af den aktuelle side i Lysaght 1971.)
- Lysaght, A. M. 1971: Joseph Banks in Newfoundland and Labrador 1766. His Diaries, Manuscripts and Collections. – Faber, London.
- Fabricius, O. 1780: Fauna Groenlandica. – København & Leipzig. (Ikke set; citeret i Winge 1898.)
- Winge, H. 1898: Grønlands Fugle. – Meddr Grønland 21(1): 1-316.
- Newton, A. 1865: The Gare-fowl and its Historians. – Nat. Hist. Rev., Oct. 1865: 467-488.
- Fleming, J. 1824: Gleanings of natural history gathered on the coasts of Scotland during a voyage in 1821. – Edinburgh Phil. Journ. 10: 95-101.
- Fleming, J. 1828: A History of British Animals. – Bell & Bradfute, Edinburgh.
- Audubon, J. A. 1856: The Birds of America from drawings made in the United States and their territories, Vol. 7. – V. G. Audubon, New York.
- Macgillivray, W. 1852: A History of British Birds. – W. S. Orr, London.
- Newton, A. 1861: Abstract of Mr. J. Wolley's researches in Iceland respecting the Gare-fowl or Great Auk (*Alca impennis* Linn.). – Ibis 3(42): 374-399.
- Yarrell, W. 1885: A History of British Birds, Vol. 4. – J. V. Voorst, London.
- Feilden, H. W. 1872: Birds of the Faeroe Islands: *Alca impennis*, Linn. – Zoologist 7: 3280-3285.
- Naumann, J. F. 1903: Naturgeschichte der Vögel Mitteleuropas, Vol. 12: 169-208. – Hennicke, Gera-Untermaus.
- Gould, J. 1837: The Birds of Europe, Vol. 5. – Gould, London.
- Kjærsgaard, S. W. 1991: Columbus' hemmelige dagbog. – Branner & Korch, København.
- Nettleship, D. N. & P. G. H. Evans 1985: Distribution and status of the Atlantic Alcidae. Pp. 53-154 i: Nettleship, D. N. & T. R. Birkhead (red.): The Atlantic Alcidae. – Academic Press.
- Hakluyt, R. 1600: The third and last Volvme of the Voyages, Navigations, Traffiqves and Discouries of the English Nation. – Bishop, Newberrie & Barker, London.
- Whitbourne, R. 1622: A Discourse and Discovery of Newfoundland. – F. Kinston, London. (Ikke set; citeret i Yarrell 1885.)
- Denys, N. 1672: The Description and Natural History of the Coasts of North America (Acadia). (Oversat fra fransk af W. F. Ganong, 1908.) — Champlain Society, Toronto. (Ikke set; citeret i Nettleship & Evans 1985.)
- Harris, M. P. & T. R. Birkhead 1985: Breeding ecology of the Atlantic Alcidae. Pp. 155-204 i: Nettleship, D. N. & T. R. Birkhead (red.): The Atlantic Alcidae. – Academic Press.
- Bent, A. C. 1919: Life histories of North American diving birds. – U.S. Nat. Mus. Bull. 107: 1-239.
- Tompkinson, P. M. L. & J. W. Tompkinson 1966: Eggs of the Great Auk. – Bull. Brit. Mus. (Nat. Hist.) Hist. Ser. 3(4): 97-128.
- Fabricius, O. 1780: Fauna Groenlandica – Pattedyr og Fugle. (Oversat fra latin af O. Helms, 1929.) – Det Grønlandske Selskabs Skrifter 6: 1-168.
- Bengtson, S.-A. 1984: Breeding ecology and extinction of the Great Auk (*Pinguinus impennis*): anecdotal evidence and conjectures. – Auk 101: 1-12.
- Croll, D. A., A. J. Gaston & D. G. Noble 1991: Adaptive loss of mass in Thick-billed Murres. – Condor 93: 496-502.
- Prince, P. A. & M. P. Harris 1988: Food and feeding ecology of breeding Atlantic alcids and penguins. – Proc. 19 Int. Orn. Congr.: 1195-1204.
- Hobson, K. A. & W. A. Montevecchi 1991: Stable

- isotopic determinations of trophic relationships of great auks. – *Oecologica* 87: 528-531.
33. Tuck, L. M. 1960: The Murres. – Canadian Wildlife Service Monograph Series No. 1.
  34. Faber, F. 1826: Über das Leben der hochnordischen Vögel. – Fleischer, Leipzig.
  35. Steenstrup, J. 1855: Et Bidrag til Geirfuglens, *Alca impennis* Linn., Naturhistorie, og særligt til Kundskaben om dens tidligere Udbredelseskreds. – Vidensk. Meddr naturh. Foren. Kjöbenhavn 3-7: 33-118.
  36. Cartwright, G. 1792: A Journal of Transactions and Events, during a Residence of Nearly Sixteen Years on the Coast of Labrador. – Ridge, Newark, England. (Ikke set; citeret i Bent 1919.)
  37. Bonnycastle, R. H. 1842: Newfoundland in 1842: A Sequel to The Canadas in 1841. – H. Colburn, London. (Ikke set; citeret i Grieve 1885.)
  38. Mowat, F. 1984: Sea of Slaughter. – McClelland Stewart, Toronto.
  39. Allen, J. A. 1876: The extinction of the Great Auk at the Funk Islands. – *Am. Nat.* 10: 48.
  40. Lucas, F. A. 1890: The Expedition to Funk Island, with Observations upon the History and Anatomy of the Great Auk. – *Rep. U.S. Nat. Mus.* 1887-88: 493-529.
  41. Bjørnvig, T. 1981: Abeguder. Miljødigte 1975-80. – Gyldendal, København.
  42. Grieve, S. 1898: Additional note on the Great Auk or Garefowl (*Alca impennis* Linn.). – Blackwood & sons, Edinburgh.
  43. Jørgensen, B. 1973: Gejrfuglen. – Brøndum, København.
  44. Meldgaard, M. 1988: The Great Auk, *Pinguinus impennis* (L.) in Greenland. – *Hist. Biol.* 1: 145-178.
  45. Salomonsen, F. 1944: Gejrfuglen, et hundreedaars Minde. – *Dyr i Natur og Museum*, 1944-45: 99-110.
  46. France, A. 1908: Pingvinernes Ø. (Oversat fra fransk af Ludvig Holstein, 1964.) – Spektrum, København.
  47. Ley, W. 1935: The Great Auk. – *Natural History* 36: 351-356.

Antaget 12. januar 1994

Peter Lyngs
Guldbergsgade 22, 5. tv
2200 København N

